

บทที่ ๒

การจัดการเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธของโรงเรียนหนองแขงวิทยาคม อำเภอบ้านเสต จังหวัดขอนแก่น

บทที่ ๒ นี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ กระบวนการจัดการเรียนรู้ การสอนตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นมาของโรงเรียน หนองแขงวิทยาคมวิถีพุทธ โครงสร้างและการบริหารงานของโรงเรียนหนองแขงวิทยาคมวิถีพุทธ และแนวทางในการพัฒนา คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนหนองแขงวิทยาคม ดังจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

๒.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ

ในการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ มีองค์ประกอบต่างๆ ที่ ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง พึงปฏิบัติ ต่อไปนี้

๑) การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การ ดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตร ในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมาก โดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒) การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และ ชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และนันทะในการร่วมกัน พัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทางจากศรัทธาและนันทะการพัฒนา ร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้ สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจงการสัมมนา จนถึง การ ประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓) การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาว ในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตาม ที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็น

หลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๔) การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของคนมากที่สุดซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”^๑

๕) การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายความครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อมอาณาบริเวณของสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ในชีวิตประจำวัน

๖) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมาย การรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลในบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตร เกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้อื่น^๒

๗) การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษาโดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่างๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ดู ฟัง ให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิตที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ครู ผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนดังนั้นยังบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมในโรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอใน

^๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , การวัดและประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.), หน้า ๖.

^๒ จริญ ภูมิพาลี, “การประเมินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนวัดธรรมศาลา (หลวงพ่อน้อยอุปถัมภ์) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐม เขต ๑”, การศึกษาค้นคว้าอิสระ การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

ลำดับต่อไป การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหาก
ในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบและขั้นตอนสนับสนุนใกล้ชิด
ดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน^๓

๘) การดูแลสนับสนุน เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การ
ดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพทั้งนี้ ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่
เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนา
ผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศ ติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้
เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทาง
วิชาการ ฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่างๆ ในการช่วยดำเนินการให้
เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลการประเมินผลระหว่างดำเนินการอันจะเป็นฐานของ
การปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่าง
เหมาะสม^๔

๙) การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่
กำหนดเพื่อบรรลุการพัฒนาที่ต่อเนื่องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนอื่นๆ มา
พิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้วงจรธรรมที่
สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาการให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ จันทะ
วิริยะ จิตตะ วิมังสา และอุปัญญาธรรม ๒ คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อ
ในการพากเพียร

๑๐) การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่สะท้อนให้
ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้น กิจกรรม
เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถ
นำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้นๆ และนำเป็นข้อมูลในการ

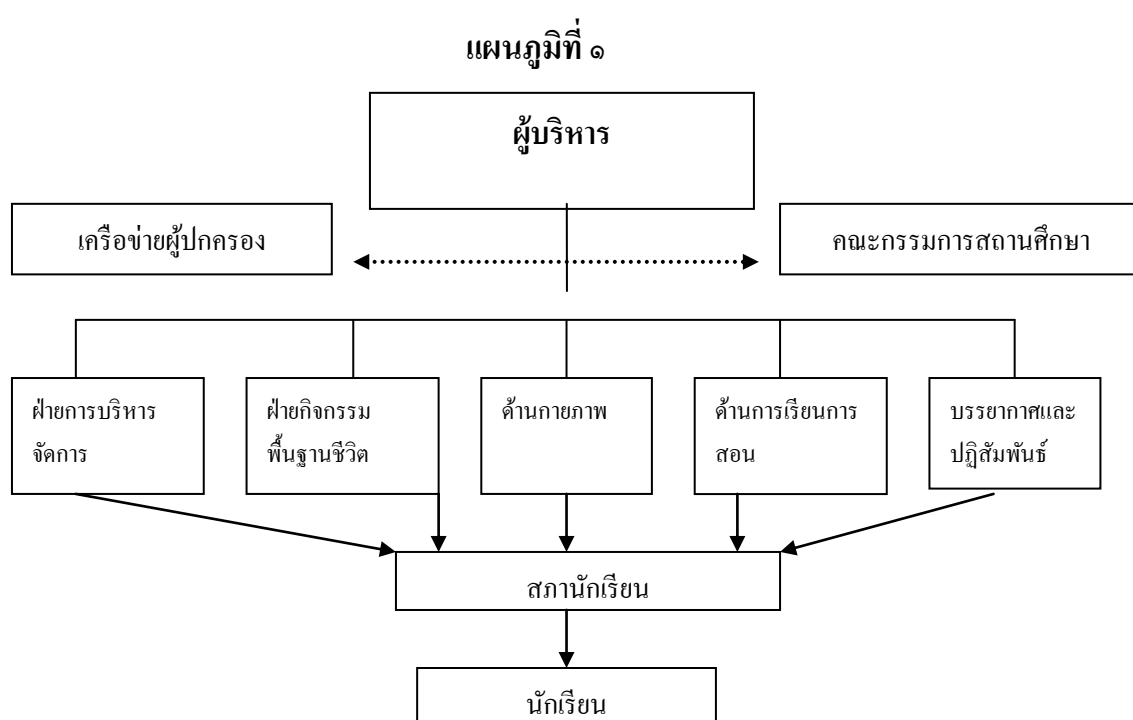
^๓ สมุทฺธ อินฺทณฺโณ, “การพัฒนาครูด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนวัดเจริญราษฎร์บำรุง ตำบลตลาดไทร อำเภอยะรัง จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๑-๒.

^๔ ชารี มณีศรี, หลักการนิเทศการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

วางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ^๕

๒.๑.๑ ด้านโครงสร้างผู้บริหาร

นอกจากนั้น การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะทางแผนภูมิการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ประกอบด้วย ด้านโครงสร้าง ด้านการบริหาร ด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านครูผู้สอน และด้านนักเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก) **ผู้บริหาร** หน้าที่บทบาท คือ จัดประชุมวางแผนการดำเนินงาน สร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เอื้ออำนวยบริการแก้ปัญหาอุปสรรค สนับสนุนงบประมาณสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ในการดำเนินงาน ควบคุม นิเทศ กำกับติดตาม ให้การดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมาย

ข) **คณะกรรมการสถานศึกษา** มีหน้าที่บทบาท คือ เสนอแนะ ให้ความคิดเห็นในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ร่วมประชุมวางแผนการดำเนินงาน ร่วมสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดหางบประมาณ สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และประชาสัมพันธ์ ให้ข้อมูล ข่าวสาร ให้ความรู้ความเข้าใจต่อสาธารณชน

^๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , โรงเรียนวิถีพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๗.

ค) **เครือข่ายผู้ปกครอง** มีหน้าที่บทบาท คือ ร่วมสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ให้บรรลุตามเป้าหมาย ร่วมแสดงความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชน การจัดการเรียนรู้ด้านต่างๆ ตามแนววิถีพุทธ แบ่ง ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

๑) **ด้านการบริหารจัดการ** มีหน้าที่บทบาทและแนวทางการดำเนินงาน คือ จัดให้มีคณะกรรมการสถานศึกษา เครือข่ายผู้ปกครอง สถานักเรียน กำหนดโครงสร้างการบริหาร หน้าที่บทบาทผู้รับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย กำหนดรูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมต่างๆ ประสานงาน อำนวยความสะดวก ให้บริการฝ่ายต่างๆ ให้ดำเนินงานอย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ จัดซื้อจัดหา สนับสนุนงบประมาณ สื่อวัสดุอุปกรณ์ ควบคุม นิเทศ กำกับติดตามการดำเนินงาน วัดผลประเมินผลโครงการ และสรุปรายงานผล เสนอแนะแนวทางแก้ไขปรับปรุง

๒) **ฝ่ายกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต** มีหน้าที่และการดำเนินงาน คือ กำหนดออกแบบกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยมีการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

(๑) คณะครู นักเรียนร่วมกันออกกฎระเบียบ ข้อบังคับของโรงเรียนเพื่อเป็นกรอบในการปฏิบัติ การควบคุม กำกับพฤติกรรมนักเรียน เพื่อฝึกปฏิบัติให้นักเรียนรู้กฎระเบียบ กติกาของสังคม

(๒) กิจกรรมกราบพระ ไหว้พระ สวดสัตตอนเช้า เมื่อนักเรียนมาถึงโรงเรียน จะกราบพระที่ศาลาพระ หรือที่เสาธงชาติ น้อมสวดสัตตี สวดสัตคุณครู เพื่อปลูกฝังความรักความสามัคคี ความอ่อนน้อมถ่อมตน รวมทั้งพัฒนาสติ สมาธิแก่นักเรียน

(๓) กิจกรรมเขตรับผิดชอบ โดยแบ่งเขตรับผิดชอบบริเวณและห้องต่างๆ ให้นักเรียนทำความสะอาด เก็บขยะ กวาดใบไม้ ถาก ถอนหญ้า จัดให้มีหัวหน้าประเมินผลการปฏิบัติงานและรายงานผลการปฏิบัติงานหลังเข้าแถวเคารพธงชาติ

(๔) กิจกรรมเข้าแถวเคารพธงชาติ สวดมนต์ ไหว้พระ ร้องเพลงสวดคัมภีร์มหาชา เพื่อฝึกสติ สมาธิแก่นักเรียน

(๕) กิจกรรมอบรมนักเรียน ช่วงเช้าแถวเคารพธงชาติ ช่วงพักกลางวัน โดยผู้บริหาร ครูเวร หัวหน้านักเรียนอบรม ชี้แนะ แก้ไขพฤติกรรมนักเรียน รวมทั้งนำข้อมูลข่าวสารความรู้ มานำเสนอให้กับนักเรียนเพื่อสร้างจิตสำนึก ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน

(๖) กิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน โดยให้นั่งสมาธิ รอเพื่อนที่ยังตักอาหารไม่เสร็จ เมื่อพร้อมแล้วกล่าวบทบูชาคุณของข้าวพร้อมๆ กัน เพื่อให้กินเป็นกินอย่างมีสติ มีปัญญาเข้าใจ

(๗) กิจกรรมเข้าแถวสวดมนต์ นั่งสมาธิ แผ่เมตตาช่วงพักกลางวัน โดยให้นักเรียนกราบพระ สวดมนต์ นั่งสมาธิ แผ่เมตตา เสร็จแล้วนักเรียนเล่านิทานคุณธรรมจากการแต่งเอง หรือจากการอ่านจากห้องสมุด กิจกรรมเชิดหุ่น กิจกรรมอ่านหนังสือ ประมาณ ๑๕ นาที โดยสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนแต่ละกิจกรรมในแต่ละวัน เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และเสริมสร้างปัญญาแก่นักเรียน

(๘) กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะทุกเย็นวันศุกร์สุดสัปดาห์ โดยครูผู้รับผิดชอบ

โครงการจะควบคุมดูแล รวมทั้งอบรมนักเรียน และให้ข้อคิดต่าง ๆ เพื่อพัฒนาศีล สมาธิและปัญญา

(๙) กิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ โดยนำนักเรียนไปทำกิจกรรมที่วัดตามพิธีกรรมทางศาสนา ร่วมทำบุญ ร่วมพัฒนาและช่วยงานวัดตามโอกาสอันสมควร ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น^๖

(๑๐) จัดกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์กับชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน ได้แก่ กิจกรรมทัศนศึกษาสถานสัมพันธ์เครือข่ายผู้ปกครอง กิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ กิจกรรมช่วยเหลืองานพิธีต่างๆ ในชุมชน เช่น งานอุปสมบท งานฉาปนกิจศพ งานกฐินผ้าป่ากิจกรรมปลูกป่า ปล่อยปลา เป็นต้น

(๑๑) กิจกรรมจิตสาธารณะ ได้แก่ เก็บขยะในชุมชน วัด อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

(๑๒) กิจกรรมฝากเงินกับครูประจำชั้น^๗

๓) ด้านการเรียนการสอน มีหน้าที่และการทำงาน คือ

(๑) พัฒนาปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษา โดย บูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสอดแทรกในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ในกระบวนการเรียนรู้

^๖ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘ - ๓๐.

^๗ ประไพ ขว้างไชย, รายงานการประเมินโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนนายนางวิทยาอำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง, (ลำปาง : โรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนนายนางวิทยา, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๓.

(๒) จัดให้มีพระสงฆ์สอนวิชาพระพุทธศาสนาในทุกวันอังคาร ตลอดปีการศึกษา

(๓) ร่วมจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและพระมหากษัตริย์ เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชนมพรรษาโดยประสานความร่วมมือกับทางวัด^๔

สรุปรายงานผลการดำเนินงาน ด้านกายภาพ มีหน้าที่และการดำเนิน ดังนี้

(๑) จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้สะอาดร่มรื่น เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ ด้านหน้า ด้านหลังอาคารเรียน และบริเวณ จัดสร้างเรือนเพาะชำ ปลูกกล้วยไม้ เพื่อสร้างบรรยากาศให้ดูสดชื่น สง่างามตา นำพาให้จิตใจสงบเย็น

(๒) จัดทำป้ายพุทธสุภาษิต ป้ายคำขวัญ คติ ข้อเตือนใจต่างๆ ติดตามอาคารเรียนอาคารประกอบ และบริเวณ เพื่อพัฒนาศีล สมาธิและปัญญา

(๓) ปรับปรุงศาลาพระพุทธรูปเทพื้นโดยรอบ เพื่อสะดวกต่อการกราบไหว้ สร้างเสาชิงช้าใหม่ โดยด้านขวาประดิษฐานพระพุทธรูป ด้านซ้ายตั้งพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และประดับธงศาสนา และธงพระมหากษัตริย์ไว้ด้านหลังพระพุทธรูป และพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อสร้างจิตสำนึกต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

(๔) จัดให้มีห้องจริยศึกษา ตั้งโต๊ะหมู่บูชา จัดบรรยากาศให้สะอาดเรียบร้อย เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

(๕) จัดสร้างห้องสุขาและห้องอาบน้ำ ด้วยงบบริจาค จากคณะครู ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้มีจิตศรัทธา

(๖) ปรับปรุงสนามเด็กเล่น

(๗) จัดทำบันได และเทพื้นทางเท้ากว้าง โดยรอบอาคาร เพื่อป้องกันดินพัง และน้ำไหลเข้าอาคาร

(๘) จัดตกแต่งห้องพิเศษต่าง ๆ ให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย เอื้อต่อการใช้ประโยชน์

^๔ พระสวรรค์ ยมลีดา, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการ บ้าน วัด โรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การดำรงชีวิตแบบพุทธของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐-๒๔.

(๕) สรุปรายงานผลการดำเนินงาน^๕

๔) ฝ่ายบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ มีหน้าที่และการดำเนินงานต่างๆ โดยจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน เพื่อพัฒนาปลูกฝังนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และทักษะกระบวนการคิดของนักเรียน และเสริมสร้างจิตสำนึก ด้านคุณธรรมจริยธรรม แก่นักเรียน โดยจัดกิจกรรมในช่วง เวลา ๑๒.๒๐ – ๑๓.๓๐ น. ทุกวัน หมุนเวียนกันไป และมอบหมายงานที่เสร็จไม่ทัน และการฝึกฝนเพิ่มเติมให้เป็นการบ้าน ดังนี้^๖

(๑) กิจกรรมคำพังเพย มีการดำเนินกิจกรรม คือ ให้นักเรียนค้นคว้าหาคำพังเพยท่องจำคำพังเพย ประกวดแข่งขันท่องคำพังเพย และมอบรางวัลผู้ชนะเลิศแต่ละระดับ

(๒) กิจกรรมวางทูกงานอ่านทุกคน มีการดำเนินกิจกรรม คือ ให้นักเรียนเข้าห้องสมุดอ่านหนังสือ แล้วสรุปย่อความลงในแบบบันทึกการอ่าน และนำเสนอผลงานการอ่านหน้าชั้น(หน้าอาคารเรียนที่จัดกิจกรรม) จนครบทุกคน นักเรียนซักถามข้อสงสัย ครูแนะนำเพิ่มเติม

(๓) กิจกรรมนิทานคุณธรรม มีการดำเนินกิจกรรม คือ ให้นักเรียนอ่านหนังสือนิทานคุณธรรม แล้วเล่าให้เพื่อนฟังจนครบทุกคน แล้วให้นักเรียนแต่งนิทานด้วยความคิดสร้างสรรค์ของตนเองโดยใช้ชื่อเรื่องจากคำพังเพย แล้วนำเสนอผลงาน

(๔) กิจกรรมเรียงความ มีการดำเนินกิจกรรม คือ ให้นักเรียนเรียงความโดยครูกำหนดหัวข้อให้ เช่นเรื่อง แม่ ภาวะโลกร้อน คุณครูของฉัน เป็นต้น นักเรียนนำเสนอ ครูตรวจผลงาน แนะนำข้อบกพร่อง

(๕) กิจกรรมทำหนังสือเล่มเล็ก มีการดำเนินกิจกรรม คือ ให้นักเรียนจัดทำหนังสือเล่มเล็ก โดยนำนิทานที่แต่งในกิจกรรมแต่งนิทานมาทำหนังสือเล่มเล็ก แล้วนำเสนอผลงาน จัดกิจกรรมประกวดหนังสือเล่มเล็ก และมอบรางวัลผู้ชนะ

(๖) กิจกรรมเชิดหุ่น มีการดำเนินกิจกรรม คือ นักเรียนนำตัวละครจากนิทานที่อ่านจากห้องสมุด หรือที่แต่งเอง มาทำตัวหุ่นเชิด แล้วจัดกิจกรรมเชิดหุ่น จัดกิจกรรมประกวดมารยาท การกราบ การไหว้ตามแบบแผนวัฒนธรรมไทย อบรมสั่งสอนให้นักเรียนสวัสดีกันตอนเช้า พี่ไหว่น้อง สวัสดีครู ผู้ปกครอง

^๕ สมุทร อินมณี, “การพัฒนาครูด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนวัดเจริญราษฎร์บำรุง ตำบลตลาดไทร อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐-๔๒.

^๖ อังคนา ราชสิทธิ์, การประเมินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ : กรณีเฉพาะโรงเรียนเลหะชุมชนลาดกระบัง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

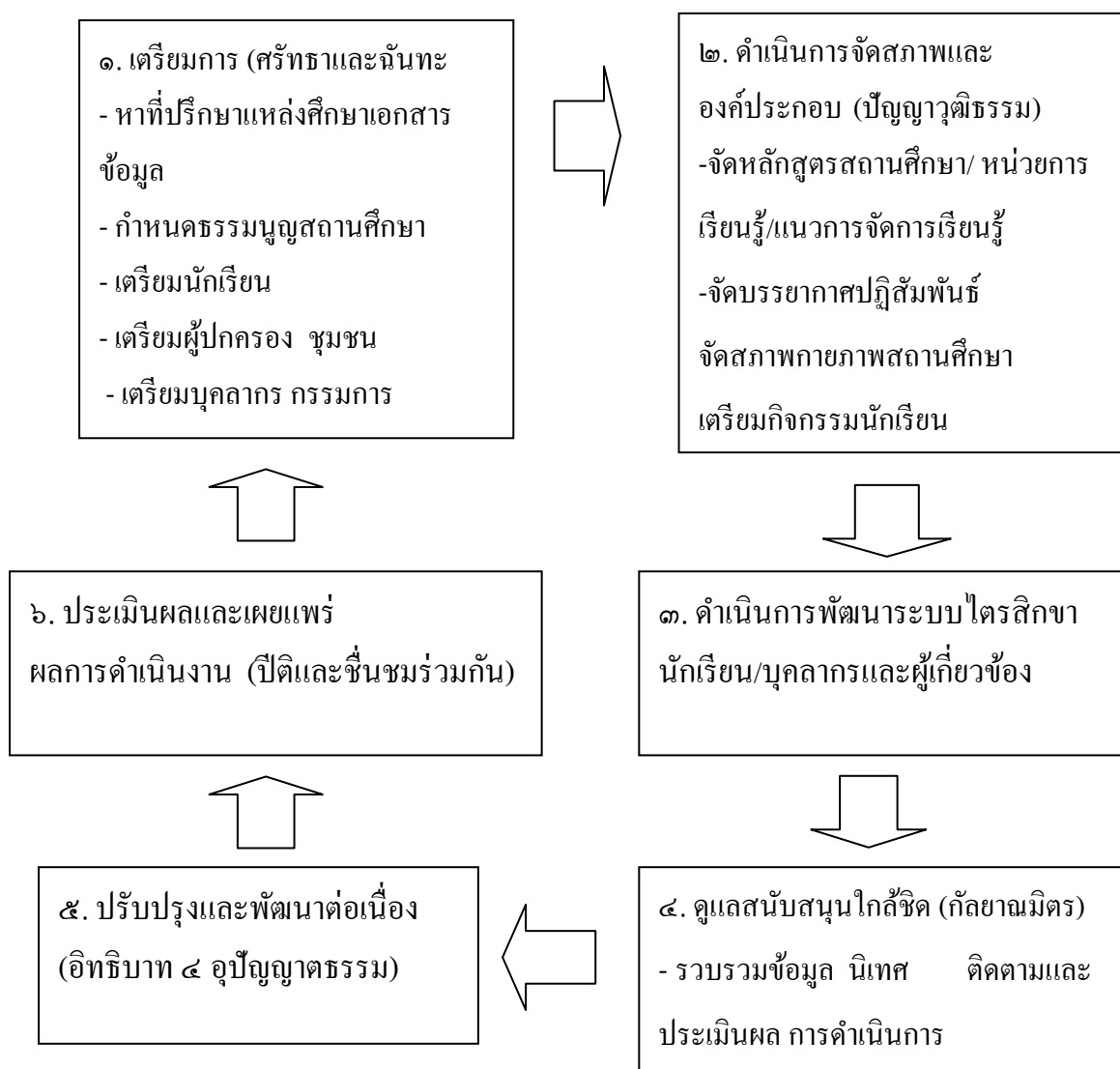
๒.๑.๒ ด้านการบริหาร

การพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

- ๑) ขั้นเตรียมการ ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ
- ๒) ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ ที่จะป็นปัจจัยเป็นกิจกรรมเป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียน ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวัชรธรรม
- ๓) ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
- ๔) ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด ที่จะช่วยให้การดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร
- ๕) ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมียากขึ้นๆ ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และอุปปัญญาธรรม
- ๖) ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ^{๑๑}

^{๑๑} สนิท สายธนู, “การพัฒนารูปแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านจริยธรรมศึกษาแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ”, การศึกษาค้นคว้าอิสระ การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

แผนภูมิที่ ๒
แสดงขั้นตอนการบริหารจัดการแบบบูรณาการด้วยหลักพุทธธรรม

๒.๑.๓ ด้านหลักสูตร

หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถิพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัด ก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรมและการฝึกปฏิบัติ หลักธรรม ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุก

องค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป^{๑๒} โดยครูจะต้องมีการเตรียมสิ่งต่างๆ ได้แก่

๑) การเตรียมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีก สะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น”

๒) การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุดทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ในชีวิตประจำวัน

๓) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกลยุธยมนิทรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธา ค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น^{๑๓}

๒.๑.๔ ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้งนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น ประสานร่วมมือกับวัด / คณะสงฆ์

^{๑๒} สมิต สัจฉกร, การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔-๓๘.

^{๑๓} สำนักวัดกรรมกรจัดการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ๒๕๕๘), หน้า ๔๐-๔๓.

ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติก (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใดและเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้หรือ “การดู ฟัง เป็น” เพื่อนั้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา^{๔๔}

๒.๑.๕ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ มีดังนี้

๑) **หลักการ** กระบวนการพัฒนาผู้เรียนคือการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิดมีการฝึกปฏิบัติเสมอๆ ทั้งด้านความประพฤติก (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อมๆ กัน

๒) **หลักคิด** การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติก (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนาว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญาอุปนิสัย ความพร้อม และภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ^{๔๕}

๓) **หลักทำ** ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธนั้นครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการหลักคิดข้างต้นโดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้ เป็นแนวทาง ๔ ลักษณะ^{๔๖} คือ กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรกิจกรรมประจำวัน/ ประจำสัปดาห์ กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมพิเศษอื่นๆ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓-๒๕.

^{๔๕} สมิต สัจฉกร, การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๔๐-๔๒.

^{๔๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๘๖.

ก. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร ได้แก่ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวดมารยาทชาวพุทธ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา) กิจกรรมบริหารจัดการเจริญปัญญา เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

ข. กิจกรรมประจำวัน/ ประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตา และสงบนิ่ง (สมาธิ) กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท กิจกรรมนั่งไหว้พี่ (ในแถวหน้าเสาธง) กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน

ค. กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน ประกอบด้วย กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหาร ก่อนการรับประทานอาหาร กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่า ไม่ดั่ง ไม่โกหก ไม่เหลือ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร กิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน)^{๑๗}

ง. กิจกรรมก่อนเลิกเรียน ประกอบด้วย กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ

จ. กิจกรรมประจำสัปดาห์ ประกอบด้วย กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด)

ฉ. กิจกรรมเนื่องในโอกาส วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมิบูชา โดยมีรายละเอียด^{๑๘} ดังนี้

๑) กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา สถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชนร่วมกิจกรรม เช่น ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา ฟังพระเทศนา (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม) เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา

๒) หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนแห่เทียนพรรษา

๓) สถานศึกษาจัดบรรยายภาควันสำคัญทางศาสนาโดยประดับธงทิวสีเหลืองเชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

^{๑๗} อติสร จันทรสุข, การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของแกนนำโรงเรียนวิถิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรมสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๓๕-๔๐.

^{๑๘} สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ, หน้า ๑๐-๑๕.

ข. กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาพิเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม) กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้น คติธรรม) กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสมานานศีลในวันพระกิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยาจากอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา กิจกรรมต้นไม้ฐานกิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัด สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง) และกิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติ ธรรมช่วงเข้าพรรษา^{๙๕}

๒.๑.๖ ด้านครูผู้สอน

ผู้บริหาร ครู วิทยากร ผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถชำนาญการ เป็นที่เลื่อมใสเป็นผู้ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้การเรียนการสอนของครูได้ประสบความสำเร็จ และการเข้าร่วมการอบรมจากวิทยากร การได้รับคำแนะนำ การรับคำปรึกษาการเผยแพร่ผลงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลงานการสนทนาระหว่างครูด้วยกันเอง การสร้างขวัญกำลังใจ การได้รับการพิจารณาความดีความชอบ การได้รับยกย่องชมเชย การสร้างความมั่นใจให้แก่ครู และนักเรียนที่คอยเป็นตัวแทนที่สำคัญให้แก่ครูมีส่วนช่วยในการทำงานของครู และเป็นผู้เชี่ยวชาญมากขึ้น^{๙๖}

๒.๑.๗ ด้านนักเรียน

ด้านตัวนักเรียน มีทักษะการดำรงชีวิตที่เหมาะสม มีความสามารถในการควบคุมตนเอง กล้าแสดงออก มีทักษะในการปฏิเสธเพื่อน มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ไม่มีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ มีเจตคติที่เหมาะสม หรือไม่โน้มเอียงจะชอบเสี่ยง/ทดลองใช้ยาและไม่ปฏิเสธคำนิยามหรือหลักศาสนาที่สังคมส่วนใหญ่ยึดถือ มีพัฒนาการทางพฤติกรรมที่เหมาะสมในวัยเด็ก เช่น การไม่ต่อต้านสังคม ไม่พูดปด ไม่ขโมย ไม่ก้าวร้าว ไม่ขาดสัมพันธภาพที่ดีกับครูและโรงเรียน^{๙๗}

^{๙๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิจิตรุทธ, หน้า ๕๗ – ๑๐๐.

^{๙๖} วิไลวรรณ เจนการช่าง, “สภาพปัญหาและแนวทางส่งเสริมการวิจัยในชั้นเรียนของครูผู้สอนโรงเรียนในศูนย์เครือข่ายเขาสวนกวาง คำมวง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔”, สารนิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^{๙๗} สุรศักดิ์ บึงบาง, “ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาด้านวินัยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในสถานศึกษาของรัฐและเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

๒.๒ ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

ด้วยปัญหาต่างๆ ทางสังคมมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และหาทางออกได้ยากกว่าในอดีตที่ผ่านมา เพราะว่าในปัจจุบัน การศึกษามุ่งผลิตให้คนเก่ง แต่ขาดความดีหรือคุณธรรมจริยธรรม จึงมีผลทำให้คนในสังคมไม่มีความสุขตามแบบวิถีพุทธ คือ ความสุขที่ไม่ต้องเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันและรู้จักแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่แก่คนอื่นและสังคม รู้จักเสียสละไม่เห็นแก่ตัว คุณธรรมต่างๆ เหล่านี้ จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากการศึกษายังมุ่งผลิตบัณฑิตหรือบุคลากรที่มีเพียงความเก่งเพียงอย่างเดียว ตรงข้าม หากการศึกษาส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติ เข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและรู้จักการนำไปใช้ให้เหมาะสมแก่สถานภาพของตน เพื่อเป็นการพัฒนาคนเริ่มตั้งแต่เยาว์วัย และเยาวชนก็จะเป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต ดังนั้นโรงเรียนวิถีพุทธ จึงเป็นคำตอบหรือทางออกในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้อีกทางหนึ่ง

สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุม เรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไว้ใจจำกัด โรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง และได้กราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ นอกจากนั้น ยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบ ขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จาก พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก วันที่ ๒๖-๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและฆราวาส ผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมประชุมประมาณ ๓๐ รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ วันที่ ๑-๔ เมษายน ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือ ครั้งที่ ๒ มีพระภิกษุและฆราวาส รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้ โรงเรียนวิถีพุทธ^{๒๒} คือโรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

^{๒๒} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น^{๒๓} โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลา จากคำสอนของพระพุทธศาสนาดั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์^{๒๔}

การสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนนอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนา เพียงไม่กี่บรรทัด ดังต่อไปนี้

“มาตรฐาน ศ.๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

“มาตรฐาน ศ.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีความนิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

“มาตรฐาน ศ.๑.๓ ประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข”^{๒๕}

^{๒๓} เต็มใจ ศรีนวล, “โรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนแห่งความหวังของสังคมไทย”, วารสารวิทยากร, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๐๔ (มกราคม-มีนาคม) : ๑๕.

^{๒๓} อ่างแล้ว.

^{๒๓} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมกับการศึกษาของไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๒๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๕.

๒ .๒.๑ การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ

ลักษณะจุดเน้นในโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรม หรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ ดังนี้

๑) การนำหลักธรรมมาใช้ในการระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิณ อยู่ ดู ฟังเป็น คือ ใช้ ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต

๒) การจัดดำเนินการของสถานศึกษา จะต้องแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโมสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้ การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าว จัดผ่านระบบไตรสิกขา พุทธธรรม มีกรอบการพัฒนาหลัก เป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา

๓) อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรมเพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้^{๒๖} กล่าวคือ ศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพมีจิตใจที่ตั้งมั่น เข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยครูและผู้บริหาร สถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดีที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วย ความเพียรพยายามระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้ จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่เรียนจริงแล้ว พิจารณาให้เห็นประโยชน์ คุณ โทษ ตามความเป็นจริงด้วยตนเอง แล้วนำความรู้ นั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน^{๒๗}

๒.๒.๒ สภาพของสถานศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ

สภาพของสถานศึกษาในทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถ กิณ อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา ส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ ๑) สัมปฐิสังเสวะ หมายถึง การอยู่

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ผู้การศึกษาแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓ - ๒๐.

^{๒๗} สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ, ๒๐ วิธีการจัดการเรียนรู้: เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมค่านิยม , การจัดการเรียนรู้โดยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง , พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๖.

ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลมีสื่อที่ดี ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี ๔) ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน^{๒๘} ซึ่งปัญญาวัชรธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน แบ่งออกเป็น ๕ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่นกิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่างๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอนด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุนติดตาม ประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนาเด็กตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจน มีประสิทธิภาพ ดังเช่น ด้านการจัดกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม เป็นต้น

๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันประจำสัปดาห์ หรือโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญาโดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

๓) ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษาจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ กระบวนการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย ด้านความประพฤติ ด้านจิตใจและด้านปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคม โดยไม่เบียดเบียนผู้ใด ละเกื้อกูลในการพัฒนา วัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น การกินอยู่เป็น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือการดู ฟังเป็น เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญาเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรว่าควรร่างหลักสูตรที่

^{๒๘} อ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๒๔๘/๓๓๒.

สอดคล้องกับโครงสร้างสังคมไทย ให้เยาวชนไทยได้รักษาและรักในภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งที่ต้องสร้างต่อมา คือ ครู เพราะครู คือ แบบอย่างชีวิตของนักเรียน เนื่องจากว่า ครู ถือเป็นบุคคลสำคัญที่สุดที่จะต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจมุ่งมั่นที่จะสั่งสอนให้เด็กเป็นคนดีมีคุณภาพ ด้วยเมตตาและปรารถนาดีต่อเด็กอย่างเต็มที่^{๒๙} และต้องดำรงตนเป็นตัวอย่างที่ดีที่ถูกที่ควรแก่เด็ก และควรต้องมีการประเมินที่หลากหลาย เช่น การประเมินระหว่างเรียน การประเมินลักษณะนี้สำคัญมาก เพราะครูจะได้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับตัวเด็ก จากความสามารถจริงในการเรียนการสอนและการประเมินแบบสรุปรวบยอด เป็นการประเมินการเรียนรู้ เมื่อสิ้นกระบวนการเรียนการสอน^{๓๐}

๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเมตตา กรุณา ต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละประโยชน์ตนเพื่อส่วนรวม เป็นต้น^{๓๑}

๕) ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญา ความเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูและผู้บริหารสถานศึกษาพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนา ผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ^{๓๒}

^{๒๙} กาญจนา นาคสกุล, “ปฏิรูปการศึกษาแก้ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทย”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๕๔๖) : ๕.

^{๓๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒-๕.

^{๓๑} วาสนา ต๊ะกาวโค, “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒.

^{๓๒} สมุทธ อินมณี, “การพัฒนาครูด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนวัดเจริญราษฎร์บำรุง ตำบลตลาดไทร อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๒.๓ เป้าหมายของการศึกษาวิถีพุทธกับการพัฒนาเยาวชนในสังคม

พระพุทธศาสนากับการศึกษา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างมากในฐานะที่พระพุทธศาสนานั้น จัดได้ว่าเป็นกลุ่มแนวคิดใหม่ในช่วง ๒๕๐๐ ปีที่ผ่านมา ที่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อระบบคิดของมนุษยชาติ โดยเฉพาะชาวอินเดียและประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ยอมรับเอาคำสอนของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้เป็นกรอบในการพัฒนาชีวิตและสังคมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณีวัฒนธรรม ด้านสังคม การเมืองการปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจหรือการศึกษา โดยเฉพาะในด้านการศึกษาแล้วเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้าไปมีส่วนในการเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก^{๓๓} ทั้งนี้ ก็เพราะสาเหตุที่พระพุทธศาสนานั้น เน้นเรื่องของการศึกษาและมีหลักคำสอนที่เกิดมาจากการศึกษาและมีแนวทางในการชักชวนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องไปสู่ความเป็นผู้ที่รู้จักการพัฒนาตนเอง เช่น คำสอนเรื่องไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา นั่นถือได้ว่าพระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ทางด้านการศึกษาเอาไว้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามในบางสังคมเมื่อเวลาได้เปลี่ยนไป การจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนาก็พลอยเปลี่ยนตามไปด้วยกล่าวคือมีการให้ความสำคัญกับการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ดังเช่น ในสังคมไทยซึ่งถือว่าเป็นสังคมที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งสังคมหรือประเทศชาติขึ้นมา^{๓๔}

ดังนั้น ระบบการศึกษาของสังคมจึงมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาโดยตลอด การศึกษาตามแนววิถีพุทธเป็นการศึกษาเพื่อลดละกำจัดการกิเลส และเป็นการศึกษาให้รู้เท่าทันความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ทั้งหลาย ให้ผู้เรียนมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการดำรงชีวิต สามารถทำให้มนุษย์มีความเป็นใหญ่ในตนเอง รอดพ้นจากการบีบคั้นจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก^{๓๕} การศึกษาตามแนววิถีพุทธมีคุณลักษณะพิเศษ คือ เป็นการศึกษาเพื่อความอยู่รอดของจิตวิญญาณ มีความเป็นไทแก่ตัวเองในแนวทางของพุทธศาสนาได้พูดถึงการปฏิบัติด้วยการฝึกฝนอบรมกาย จิต และปัญญาเรียกว่า “สิกขา” เป็นภาษาสันสกฤต ในภาษาบาลีเรียกว่า “สิกขา” คำว่าสิกขา แยกออกเป็น ๒ คำ คือ สะ แปลว่า เอง ข้างใน ไกล และคำว่า “อิกขะ” แปลว่า ดูตัว มองที่ตน

^{๓๓} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๒๑-๒๓.

^{๓๔} พระครูธรรมศาสนโมสิต (อนาลโย), “ปัญหาด้านการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ของคุรุระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

รวมคำเป็นสิกขาหมายความว่า ศึกษาภายในตนเอง เห็นด้วยตนเอง เป็นการเอาจิตจ้องรู้การกระทำ รู้การพูด รู้ความคิดของตนเอง และฝึกฝนอบรมปัญญาให้เห็นสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย โดยท่านได้กล่าวไว้ดังนี้^{๓๖}

คำว่า ศึกษา มีอีก ๒ คำที่มีความหมายใช้แทนคำว่าศึกษาได้ คือ ภาวนา แปลว่า การฝึกฝนอบรม การทำให้มี ให้เจริญขึ้นและคำว่า ทมะ แปลว่า การฝึกฝน เป็นการแสดงถึงคุณสมบัติของผู้ที่ได้ฝึกฝนอบรมดีแล้ว ทั้งคำว่าศึกษา ภาวนาและทมะต่างมีความหมายใกล้เคียง ใช้แทนกันได้ ความหมายของการศึกษาตามแนววิสุทธิธรรม มิได้เน้นในเรื่องการเล่าเรียนเนื้อหาตามตำราเพียงอย่างเดียว แต่ยังเน้นการปฏิบัติ การฝึกฝนอบรมโดยมุ่งถึงผลเป็นหลัก ถือว่า เรียนให้รู้ให้เข้าใจแล้วทำให้ได้ให้เป็นการศึกษาเป็นการปฏิบัติฝึกฝนอบรมพัฒนาชีวิตมนุษย์ การศึกษาจึงต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์และเป้าหมายของชีวิต ถ้าความมุ่งหมายทางการศึกษาที่เรากำหนดขึ้นนั้น ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของชีวิต ความมุ่งหมายของการศึกษาย่อมเป็นการขัดแย้งกับธรรมชาติ^{๓๗} ความมุ่งหมายนั้นย่อมไม่สมเหตุสมผล ขณะเดียวกันไม่สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตอีกด้วย ทำให้เป้าหมายนั้นไม่ประสบผลสำเร็จในแนววิสุทธิธรรมได้กำหนดความมุ่งหมายหรือสิ่งที่คาดหวังผลในปัจจุบัน อนาคตและที่เป็นอุดมคติตามหลักการศึกษา สืบสานและปัญญา เรียกว่า อัตตประโยชน์ มี ๒ หมวด ดังนี้

๑) ความมุ่งหมายเพื่อตนเองและสังคม ได้แก่ ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) ประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น (อุภยัตถะ)

๒) ความมุ่งหมายที่เป็นอุดมคติ ได้แก่ ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ประโยชน์ในอนาคตหรือเบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) และประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน (ปรมัตถะ)

การศึกษาเล่าเรียนฝึกฝนอบรมตามแนวทางวิสุทธิธรรมนั้น มี ๒ ประเภท คือ สำหรับผู้ครองเรือนและสำหรับผู้ที่มีได้ครองเรือน แต่ในที่นี้จะเน้นเฉพาะผู้ที่ครองเรือน โดยมุ่งพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และปัญญา ให้รู้จักปฏิบัติต่อสิ่งแวดลอมธรรมชาติและชีวิตตามความเป็นจริง มีสติรู้เท่าทันความรู้สึกลึกซึ้ง สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดลอมธรรมชาติและสังคม รู้จักนำ

^{๓๖} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา , (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔-๑๖.

^{๓๗} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐-๑๓.

สิ่งแวดลอมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ปัญหาหรือความทุกข์ได้ สามารถนำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีที่สุดได้^{๓๘}

หลักสูตรในการเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ จึงมีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพและสามารถที่จะดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ฉะนั้น จึงเป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับชีวิตคนและสังคม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายพัฒนาผู้เรียนใน ๔ ด้าน ดังนี้

(๑) การพัฒนาทางร่างกาย (Physical Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษามีพลานามัย ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์

(๒) การพัฒนาทางอารมณ์ (Emotional Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษามีอารมณ์จิตใจมั่นคง ไม่หวั่นไหวง่าย สามารถควบคุมบังคับอารมณ์ให้สงบได้ เมื่อประสบเหตุการณ์ที่ทำให้ไม่พอใจ

(๓) การพัฒนาทางสังคม (Social Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษาเห็นความสำคัญในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม ทำให้ต้องเรียนรู้การปรับตัวเองให้อยู่กับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข

(๔) การพัฒนาทางปัญญา (Intellectual Development) การศึกษาช่วยให้ผู้ได้รับการศึกษามีความรู้เพิ่มพูน ศักยภาพทางสมองเพิ่มขึ้น มีความฉลาดรอบรู้ รู้จักใช้ความคิดในการแก้ปัญหาและสามารถดำรงชีวิตอย่างราบรื่นจากการแสวงหาความรู้อันกว้างขวาง ด้วยการศึกษาชีวิตและธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพสามารถนำเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ด้วยการฝึกอบรมตน เพื่อความเจริญงอกงามของร่างกาย อารมณ์จิตใจ สังคมและปัญญา อันเป็นสาระของพุทธศาสตร์^{๓๙}

๒.๓.๑ ระดับความรู้ตามแนววิถีพุทธ

ระดับความรู้ตามแนววิถีพุทธแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ดังนี้

๑) ระดับของความรู้ตามแนววิถีพุทธ สิ่งสำคัญที่รู้กับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน หรือการศึกษาด้วยตนเอง มีผลต่อการพัฒนาสมองเสริมสร้างปัญญาคือความรู้จุดมุ่งหมายทางการศึกษา สามารถแบ่งออกได้ ๓ ส่วน คือ พุทธิ

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ธรรมกับการศึกษาของไทย*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒-๓๖.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๘.

ปัญญา จิตตะหรือสมาธิ และทักษะการปฏิบัติ จุดมุ่งหมายเน้นการพัฒนาสมอง มีทั้งหมด ๖ ชั้น^{๔๐} ดังต่อไปนี้

ก. ความรู้ จำแนกออกเป็นความรู้ในเรื่องเฉพาะอย่าง เฉพาะสิ่ง ความรู้ในเรื่องวิธีดำเนินการเฉพาะเรื่อง สูงขึ้นไปเป็นความรู้ในเรื่องหลักการ ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง

ข. ความเข้าใจ จำแนกออกเป็นการแปลความ การตีความ การขยายความและสรุปความ

ค. การประยุกต์ใช้ เป็นการจำและนำเนื้อหามาสรุปรหรือหาคำตอบที่เหมาะสม

ง. การวิเคราะห์ จำแนกออกเป็นการวิเคราะห์เป็นหน่วยย่อย เป็นการแยก เนื้อหาทั้งหมด การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ การวิเคราะห์หลัก ทฤษฎี กฎ

จ. การสังเคราะห์ จำแนกออกเป็นการประมวลหน่วยย่อยให้เป็นหน่วยใหญ่ การประมวลสาระเป็นชุดเพื่อใช้งาน การประมวลสาระให้เป็นนามธรรมมากขึ้น

ฉ. การประเมินเป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าในเรื่องต่างๆ เช่น ความคิดวิธีการ เป็นต้น เป็นการประเมินอาศัยความสามารถในระดับต้นเป็นพื้นฐาน ได้แก่ความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ โดยเพิ่มเกณฑ์และมาตรฐานเพื่อระบุความถูกต้อง ประสิทธิภาพ ความพึงพอใจ การประเมินนี้เกี่ยวข้องกับความรู้สึก อารมณ์ เจตคติ ค่านิยม และความเชื่อความรู้ความเข้าใจเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้รู้จักคิด สามารถนำไปปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ให้เกิดความเจริญ ความสุขต่างๆ ได้ ความรู้ทางพุทธศาสนานั้น เป็นศาสตร์การครองชีวิตที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม มีความสุขได้อย่างไร สอนมิให้ยึดมั่นถือมั่นตัวเอง อุปมาเหมือนกอบัวเกิดและงอกงามจากโคลนตม แต่บัวและโคลนตมไม่สามารถติดใบและดอกบัวได้ฉะนั้น

(๒) คุณสมบัติของความเป็นบัณฑิต กระบวนการของกายภาวนาตามหลักของพุทธศาสนา ที่นักเรียนต้องมีความรู้ ความคิด และสติปัญญานั้น คำทั้งสามนี้มีความเกี่ยวเนื่องกัน บัณฑิตย่อมส่งเสริมให้เป็นคนมีปัญญา มีความฉลาด รู้จักคิด คิดเป็น (โยนิโสมนสิการ) เป็นคนมีโลกทัศน์กว้าง มีความรอบรู้จากการได้ศึกษามากความรู้ ^{๔๑} ส่วนใหญ่เป็นข้อมูล ข่าวสาร หลักเกณฑ์ ทฤษฎี กฎต่างๆ ที่เป็นข้อเท็จจริง ซึ่งมนุษย์ได้ศึกษาค้นคว้าและได้มีการถ่ายทอดความรู้ที่สืบต่อกันมา ขณะเดียวกันคนรุ่นหลังได้รับและได้มีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมความรู้ใหม่

^{๔๐} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในชั้นเรียนรวม (ระดับช่วงชั้นที่ ๑ - ๒), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔-๒๖.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต . พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕-๒๘.

อยู่เสมอ ความรู้ทั้งหมดดังกล่าวอาจจัดทำเป็นกิจกรรมโดยผ่านการศึกษาในสถาบันการศึกษา หรือ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจากเอกสาร หรือแสวงหาความรู้จากผู้รู้ ความรู้ที่จัดสอนใน สถาบันการศึกษามีทั้งวิชาการและวิชาชีพ

ดังนั้นความรู้จึงมีอยู่ทั่วไปเท่าที่มนุษย์จะให้ความสนใจใฝ่รู้ความคิด การนึกคิดสิ่ง หนึ่งสิ่งใด อาจจะเกี่ยวกับตัวเองหรือไม่ก็ตาม ความคิดแบ่งออกเป็นความคิดที่มาจากภายนอก เป็น ความคิดเกิดขึ้นแก่จิตโดยมีสิ่งเร้ามากระทบ และความคิดที่สร้างขึ้นเป็นความคิดที่จัดสร้างขึ้นโดย การผสมผสานกับความคิดต่างๆ การใช้ปัญญาพิจารณา วิเคราะห์ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีจุดมุ่งหมาย มี ขอบเขต ด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง ถือว่าบุคคลนั้นรู้จักใช้ความคิด โดยทั่วไปแล้วอายุกับการ ศึกษามีความสัมพันธ์กับความคิด บุคคลที่มีอายุมากและมีการศึกษาสูง เป็นผู้สะสมความรู้ไว้ มาก มีความรอบรู้ก็ย่อมมีความคิดกว้าง มีแนวโน้มว่าเป็นบุคคลรู้จักใช้ความคิดอย่างถูกต้อง ตรงกันข้ามกับผู้ที่อายุน้อยและมีการศึกษาน้อย มีความรู้น้อย มีแนวโน้มว่าเป็นผู้ไม่รู้จักใช้ ความคิด^{๔๒}

๒.๓.๒ การพัฒนาคุณธรรมตามแนววิถีพุทธ

คุณธรรม คือ สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีมีจิตใจ ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขขึ้นสมบูรณ์ คือ ความสุขใจ ผลิตผลของความดีเป็นธรรมะที่กล่าวได้ว่า ทำดีได้ดี ใจที่เป็นสุข คือ ใจของคนดี คำว่าใจดี คือ ใจที่มีแต่จะให้ ให้ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ความเข้าใจในคุณความดีเป็นกฎเกณฑ์สากลที่เป็นที่ยอมรับตรงกันทุกชาติ ความดีจึงเป็นความไม่เบียดเบียน ทำร้าย ทำลายกัน ไม่ข่มเหงรังแกกัน ไม่ก่อวิवादบาดหมางกัน เป็นต้นคุณธรรมที่ปลูกฝังไว้ในจิตสำนึกจนเป็นสัญชาตญาณ ฌที่สร้างพฤติกรรมให้สามารถแก้ไข เหตุการณ์เฉพาะหน้า ตัดสินใจที่จะเลือกพฤติกรรมปฏิบัติได้อย่างดี อย่างเหมาะสมนำไปสู่การ เสริมสร้างให้สังคมมีแนวความประพฤติที่ยึดปฏิบัติเป็นมาตรฐานความประพฤติที่ดีงาม สร้าง คุณภาพและคุณลักษณะทางจิตใจให้บุคคลกระทำความดี ละเว้นความชั่ว สร้างสภาพแวดล้อมที่ สงบและมีหลักแห่งการดำรงชีวิตอันประเสริฐ การพัฒนาคุณธรรมในการจัดการศึกษาด้านจริย ศึกษา ผู้สอนควรปลูกฝังแนวคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการ ดังนี้

๑. การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่ว ตระหนักว่าความดีเป็นสิ่งที่ ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนดีย่อมเป็นที่ชื่นชมยกย่อง ผลของความดีเป็นสิ่งที่นำความสุขใจ มาให้ ความดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเป็นการสร้างคุณค่าของชีวิตและสังคม ในทางตรงกันข้าม

^{๔๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), บทบาทสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา , (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒.

ความชั่วเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเดือดร้อนมัวหมอง คนชั่วย่อมเป็นที่สาปแช่งตำหนิติเตียน ผลของความชั่วเป็นสิ่งที่นำความทุกข์กังวลใจมาให้ คนประพฤติชั่วย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น

๒. การมองการณ์ไกลจนเห็นภาพรวมโดยรอบ สามารถนำเกณฑ์แยกแยะความดีงามกำหนดเป็นกฎคุณธรรม ใช้ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปเป็นการประยุกต์ระบบคุณธรรมขึ้นมาใช้อย่างกว้างขวางจนเป็นหลักสากล

๓. ความเข้าใจในคุณธรรม ซึมซาบอยู่ในจิตใจ เมื่อมีเหตุการณ์หรือความปรารถนาสามารถตัดสินใจเลือกประพฤติอยู่ในขอบเขตของความถูกต้องสร้างค่านิยมที่เสริมสร้างคุณธรรมด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง ๔. ความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบที่สร้างเสริมคุณภาพ มีแก่นสารที่เป็นหลักชัดเจน มีสัมพันธ์ภาพติดต่อกันโดยลำดับ

๕. การวิเคราะห์วิจารณ์ความประพฤติได้ด้วยแนวทางของตนเอง เมื่อได้เลือกปฏิบัติสิ่งใดแล้ว สามารถแยกแยะได้ว่าตนเองได้กระทำตามที่เข้าใจสภาวะของคุณงามความดีมาน้อยเพียงไร การวิเคราะห์ตนเองช่วยให้คุณธรรมพัฒนางอกงามอย่างแท้จริง สามารถวิจารณ์การกระทำของตนเองได้

๖. การตัดสินคุณธรรม กล่าวได้ว่า เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายในการพัฒนาคุณธรรม แนวทางการพัฒนาจริยธรรมเพื่อการมีพฤติกรรมทางกายภาพที่ดีงาม ผู้สอนควรปลูกฝังหลักการดังกล่าวไว้ โดยการสอนแนวทางประสบการณ์จริง ที่นักเรียนได้มีการทดลอง สัมผัสประสบการณ์ด้วยตัวเอง ซึ่งจะเป็นการแสดงบทละคร หรือการจัดกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ

๒.๓.๓ การศึกษาตามหลักไตรสิกขา

ความมุ่งหมายของการศึกษาทางฝ่ายโลก เพื่อให้มีความรู้นำไปประกอบอาชีพ หรือเพื่อเลื่อนสถานะภาพทางสังคมให้สูงขึ้น ส่วนการศึกษาตามวิถีพุทธนั้นมุ่งเพื่อพัฒนาศักยภาพ ให้รู้จักปฏิบัติต่อธรรมชาติ ปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้อง เนื่องจากมนุษย์อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสังคมมนุษย์ นอกจากต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่บีบคั้นด้วยการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และการดำรงอยู่ของร่างกาย จึงต้องเรียนรู้การปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องการศึกษาตามแนววิถีพุทธถือว่าการเรียนรู้จริง ได้ผลจริง ต้องปฏิบัติจริง ภาควิปฏิบัติเป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรมกาย จิตใจและปัญญา เรียกว่า สิกขา สิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่ในพุทธศาสนาประกอบด้วย ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา

๑) ศีลสิกขา เป็นการศึกษาตนเองให้มีความประพฤติดี ไม่ให้มีการกระทำผิดทางกาย วาจาการกระทำที่ถูกต้องจะต้องเป็นพฤติกรรม ที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ศีลและวินัยมีความหมายอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบแบบแผนของหมู่คณะในการอยู่ร่วมกันสังคมที่เจริญแล้ว จำเป็นจะต้องมีข้อบังคับใช้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับหมู่คณะ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย มี

บางอย่างแม้ว่าจะมีไขข้อบังคับ เช่น การยื่นเข้าแถวซื้อสิ่งของ หรือการรับบริการมิใช่ใช้วิธีเบียดเสียดหรือยื้อแย่งกัน หรือการไม่มีวินัยแก่ตนเอง ปฏิบัติต่อชีวิตประจำวันตามความพอใจของตนถือว่าเป็นผู้ไม่มีวินัย เป็นต้น

ในทางพุทธศาสนาพระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดแบบการควบคุมกาย วาจา ใจ ๕ ข้อ เป็นแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันมิให้ทำผิด เป็นวินัยที่จะต้องปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น เรียกว่าเบญจศีล มีดังนี้ ๑) ไม่ประทุษร้ายชีวิตผู้อื่น ๒) ไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น ๓) ไม่ประทุษร้ายของรักใคร่ของผู้อื่น ๔) ไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรมของผู้อื่นด้วยวาจา ๕) ไม่ประทุษร้ายสติและร่างกายของตนเองด้วยการเสพสิ่งมีเมาและสิ่งเสพติด ผู้ใดประพฤติตนละเว้นการกระทำทั้ง ๕ ประการ ไม่ทำตนและผู้อื่นให้มีความเดือดร้อนถือว่าศึกษาถูกต้องทางกายและวาจา ศีลสิกขามีความหมายกว้างมาก นอกจากความหมายมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันแล้ว ยังมีความหมายถึงการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมให้ถูกต้องเป็นประโยชน์อีกด้วย ดังที่พระราชวรมุนี กล่าวว่า^๓ “ ส่วนการฝึกศีลในแง่ที่สอง คือ การใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายของเราใช้อย่างไร ให้ผลดีไม่เกิดโทษแก่ชีวิตทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งศีลในแง่นี้เราไม่ค่อยได้พูดถึง เราจะใช้ตาอย่างไรจึงจะเกิดผลดีแก่ชีวิต...เราควรจะทำอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ รายการโทรทัศน์แบบไหนควรดูไม่ควรดู แล้วดูแบบไหนจึงจะได้ประโยชน์ แม้รายการอย่างเดียวกัน วิถีต่างกันให้ผลต่างกัน ดูอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์แก่ชีวิต เลือกลูและดูเป็น ฟังต้องเลือกฟัง ซึ่งการฝึกในเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก ” ศีลสิกขานับว่ามีความสำคัญต่อสังคม คนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม ต้องมีกฎเกณฑ์แบบแผนปฏิบัติ เป็นหลักปฏิบัติควบคุมการแสดงออกทางกาย และวาจาให้ถูกต้อง ว่าสิ่งไหนที่ควรกระทำและไม่ควรทำ

๒) จิตตสิกขา หมายถึงการศึกษาในจิต ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิต เพื่อให้เกิดสมาธิ การฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงมีคุณธรรม เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญา ศึกษารู้เรื่องจิตของตนธรรมชาติของจิตเป็นอย่างไร มีวิธีการควบคุมจิตให้ตั้งมั่นได้อย่างไร และการรู้จักนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างไร เป็นต้น ธรรมชาติจิตของคนเรา มักมีธรรมชาติดิ้นรน กวัดแกว่ง คิดไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ตลอดเวลาเปลี่ยนเรื่องคิดอยู่เสมอ หากที่จะควบคุมรักษาให้ตั้งมั่นอยู่ได้ ปกติโน้มนำไปในทางต่ำคล้อยตามสิ่งที่ทำใจให้เศร้าหมอง หรือความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์และเป็นไปตามความทะยานอยาก ความปรารถนา หากไม่มีความรู้ความเข้าใจปล่อยยให้ทำตามสัญชาตญาณ ไม่มีการศึกษาจิต ก็นำความทุกข์มาให้ จึงต้องศึกษาให้รู้จักจิตของตน บังคับควบคุมจิตให้อยู่ในความถูกต้อง

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔.

การฝึกจิตคือ การควบคุมจิตให้เป็นสมาธิ นอกจากเป็นการป้องกันความเสียหายหรือความเดือดร้อนแล้ว ยังเป็นความดีงาม นำความสงบสุขมาให้ มีพุทธพจน์ว่า “จิตของผู้มีปัญญาได้ฝึกไว้ดี ป้องกันไว้ดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้” และทรงเปรียบเทียบจิตเสมือนปลาที่ติดเบ็ดและถูกเหยี่ยวอยู่บนบก แล้วคืนรนกระเลื่อกระสนปราชญ์บางท่านกล่าวว่า ถ้าไม่มีการฝึกบังคับ ปล่อยให้ทำไปตามธรรมชาติของจิตย่อมนำความเดือดร้อนยุ่งยากให้แก่ตนเองและผู้อื่น จึงต้องมีวิธีรู้จักบังคับจิตให้อยู่ในความถูกต้อง โดยการทำสมาธิ กำหนดอารมณ์ไว้กับสิ่งหนึ่งให้อยู่ในอารมณ์เดียว เรียกว่าพัฒนาจิต เป็นการศึกษาทางจิตความหมายของอารมณ์ตามแนววิถีพุทธ หมายถึง สิ่งที่ผ่านมาทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส และธรรมารมณ์ที่มากระทบในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ความสามารถและความสำเร็จส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับระดับความมีสมาธิของจิต เมื่อจิตมีสมาธิแล้วจะได้รับความสงบสุข ผ่องใส เบิกบานต่างจากความสุขทั่วไปที่ไม่เคยได้รับมาก่อน นอกจากนี้จะรู้สิ่งทั้งหลายที่เป็นจริงได้โดยง่าย และรู้สิ่งทั้งหลายที่เป็นจริง

๓) ปัญญาศึกษา คือ ศึกษาในปัญญา ศึกษาให้รอบรู้อย่างที่ต้องการ แต่ไม่ควรรู้ทุกอย่างที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ ให้รอบรู้เท่าที่ควรรู้ ปัญญามีความสำคัญต่อปัจเจกบุคคล มีส่วนส่งเสริมบุคลิกภาพและส่งเสริมสถานภาพในสังคมปัญญาในทางพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

(๑) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการอ่านหนังสือ หรือการได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธธรรม จดจำได้บ้าง ไม่ได้บ้าง เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง แต่ก็มีความรู้พอสมควร

(๒) จิตตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการค้นคิดวิเคราะห์หาเหตุผล ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันและกัน ความรู้ความเข้าใจในความลุ่มลึกของพุทธธรรมมากยิ่งขึ้น สามารถแยกแยะคัดเลือกรัศมีและจัดหมวดหมู่ธรรมได้อย่างดีเป็นระบบ เป็นความรู้กว้างขวางละเอียดและลึกซึ้งกว่าสุตมยปัญญา ปัญญาทั้งสองนี้อยู่ในขั้นโลกียะเป็นปัญญาเกิดจากการเรียนรู้เนื้อหา หลักการและทฤษฎีจากครูและตำรา มิใช่จากการลงมือปฏิบัติฝึกฝนอบรมปัญญา

(๓) ภาวนามยปัญญา หมายถึง กิจที่สำเร็จด้วยการทำให้มีขึ้น ความดีที่ทำด้วยการฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทัน และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ด้วยการบำเพ็ญการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นปัญญาบรลัญจณระดับต่างๆ การฝึกฝนอบรมปัญญาด้วยวิปัสสนากรรมฐาน ต้องใช้หลักการสร้างสมาธิเบื้องต้นคือการทำจิตให้สงบนิ่ง และใช้ปัญญาพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จึงจะสามารถเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงได้ รู้ทางเลื่อมทางเจริญของชีวิตและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เมื่อศึกษาถึงขั้นเกิดความรู้ด้วยจิตเห็นไตรลักษณ์ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นความทุกข์ ธรรมทั้งหลายไม่

มีตัวตน ไม่อาจจะยึดถือมัน ด้วยอำนาจของกิเลสได้ มีความปลอดพ้นจากการบีบคั้นบังคับจากภายนอกและภายใน เมื่อศึกษาในปัญญาสำเร็จแล้ว มีจิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส เรียกว่า วิมุตติท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงการศึกษาสมบุรณ์แบบวิถีพุทธว่า การศึกษาที่สมบุรณ์จะต้องทำให้ผู้เรียนเป็นผู้รู้ ต้องรู้ลึกและรู้กว้าง คือ รู้ถึงวิชาความรู้ลึกซึ่งของธรรมชาติ พร้อมกันนี้ต้องรู้กว้างไปถึงเรื่องความดับทุกข์ที่เกิดขึ้นด้วย จึงจะถือว่าเป็นการศึกษาตามนัยพุทธศาสตร์ ตามความหมายของคำว่า ศึกษาหรือศึกษาที่แท้จริง

๒.๓.๔ จริยธรรมที่ควรพัฒนาสำหรับนักเรียน

จริยธรรมของมนุษย์เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาวะทางจิตใจของคนคนนั้นและสะท้อนให้เห็นความต้องการของคนนั้นที่อยากจะเป็น จริยธรรมจึงเปรียบเสมือนเป็นเสาหลักของพฤติกรรมของคนทั่วไป ประกอบกับจริยธรรมของคนแต่ละคนเกิดพัฒนาการไปตามประสบการณ์ในชีวิตจริยธรรมจึงเป็นเรื่องที่มีลักษณะเป็นส่วนตัวและเป็นเรื่องส่วนบุคคล ซึ่งแม้ว่าจะมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมในสังคมส่วนรวมก็ตามการที่สังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นปัญหาใหญ่สำหรับทุกคนในสังคมการฝึกเตรียมเยาวชนจึงต้องเป็นการเตรียมไว้สำหรับอนาคตที่ไม่แน่นอน ตลอดจนเตรียมให้วัยรุ่นสามารถเผชิญสถานการณ์ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพื่อที่ว่า จริยธรรมที่วัยรุ่นจะใช้ต่อไป จะไม่เป็นจริยธรรมเฉพาะหน้า ที่คนจะใช้ในการตัดสินใจไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งว่าถูกหรือผิด

การฝึกฝนนักเรียน จึงไม่ใช่เป็นการฝึกหัดนักเรียนไว้เพื่อแก้ปัญหา ผู้ใหญ่ทำให้ไว้ในวันนี้เท่านั้นแต่ต้องฝึกหัดให้นักเรียนรู้ลึกว่าเขาจะต้องรับผิดชอบสังคมอนาคตซึ่งเป็นสังคมของเขาเองการสร้างและการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน จึงขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของผู้ใหญ่ในปัจจุบันซึ่งเป็นทั้ง ผู้วางกรอบ และผู้ซ่อมแซมแก้ไขจริยธรรมของนักเรียน ตัวนักเรียนในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนเป็นภาพที่จะถูกวาดและนำมาใส่ในกรอบ ดังนั้น หากผู้ใหญ่จะมอบอะไรสักอย่างให้เด็กนักเรียนแล้ว ควรเป็นการมอบ ทรัพย์ที่เป็นวิชาให้แก่เยาวชน การมอบทรัพย์ที่เป็นวัตถุ มักจะทำให้เกิดช่องว่างและความไม่ยุติธรรมในสังคม เพราะคนเรามีทรัพย์ทางวัตถุไม่เท่าเทียมกัน ทรัพย์ซึ่งเป็นวิชาที่พึงมอบให้เด็กนักเรียน คือ ๑) ความสุขสมบุรณ์ทางกายและจิตใจ ๒) ความรู้ทั้งในด้านวิชาการและความรู้รอบตัว ๓) นิสสัยและสันดานที่ดี

๒.๔ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางของวิถีพุทธของโรงเรียนหนองแซงวิทยาคม

การจัดการเรียนรู้ตามแนวทางของโรงเรียนหนองแซงวิทยาคม อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ได้ส่งเสริมการศึกษาวิถีพุทธในโรงเรียนของตน เพื่อให้เยาวชนเป็นคนดี คนเก่ง และรู้จักใช้ชีวิตอย่างมีความสุข โดยถือแนวทางปฏิบัติตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช

๒๕๔๔ และเพิ่มเติมตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิชาการพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า ในการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางวิถีพุทธนั้น ได้ถือตามแบบโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างสำคัญหลักๆ คือ ด้านโครงสร้างการบริหารงาน ระบบหลักสูตร ระบบการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอน และนักเรียน จะอย่างไรก็ตาม สถานศึกษาดังกล่าวนี้อยู่ยังพบปัญหาอีกหลายประการในการบริหารจัดการภายในโรงเรียนวิถีพุทธ สืบเนื่องจากว่า เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ด้านงบประมาณ ครูผู้สอน และบุคลากรที่ตรงตามสาระแต่ละวิชา จึงไม่เพียงพอ อีกทั้ง นักเรียนส่วนใหญ่ ก็เป็นเด็กในชนบท จำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือผู้ปกครอง ดังนั้น การเรียนการสอนจึงต้องบูรณาการให้เหมาะสมแก่นักเรียนสิ่งแวดล้อมและสภาพท้องถิ่น อยู่เสมอ เป็นคุณสมบัติของผู้เป็นบัณฑิต